

УДК 343.135

СПРОСТУВАННЯ ПІДОЗРИ (ОБВИНУВАЧЕННЯ) ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ЗАХИСТУ

Маслюк О.В., аспірант
кафедри кримінального права та процесу
Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

У статті розглядається спростування підозри (обвинувачення) як одна із форм реалізації функції захисту, що виступає важливою складовою процесуальної форми, обов'язковим елементом розв'язання правових спорів у кримінальному процесі та є формою забезпечення прав і свобод у кримінальному судочинстві. Визначається, що діяльність захисника у кримінальному провадженні щодо спростування підозри охолює: збирання і подання у доказів, що підтверджують алібі підозрюваної (обвинуваченої) особи, підтверджують причетність до вчинення кримінального правопорушення іншої особи та проведення перевірки законності проведення окремих слідчих (розшукових), під час яких були отриманні ключові докази для підозри чи обвинувачення.

Ключові слова: захисник, кримінально-процесуальні функції, спростування підозри (обвинувачення), функція захисту.

В статье рассматривается опровержение подозрения (обвинения) как одна из форм реализации функции защиты, которая выступает составяющей процессуальной формы, обязательным элементом разрешения правовых споров в криминальном процессе и является формой обеспечения прав и свобод в уголовном производстве. Определяется, что деятельность защитника в уголовном производстве с целью опровержения подозрения включает в себя следующие элементы: собирание и предоставление доказательств, которые подтверждают алиби, подтверждают причастность к совершению уголовного правонарушения другого лица и проведение проверки законности проведения отдельных следственных действий, благодаря которым были получены ключевые доказательства для подозрения.

Ключевые слова: защитник, уголовно-процесуальные функции, опровержение подозрения (обвинения), функция защиты.

Maslyr O.V. DISCLAIMER SUSPICIONS (ACCUSATION) AS A FORM OF IMPLEMENTATION OF THE SECURITY FUNCTIONS

The article deals with the refutation of suspicion (charges) as a form of implementation of security features, which serves a procedural component forms an indispensable element in the resolution of legal disputes and the criminal process is a form of rights and freedoms in criminal proceedings. It determined that the activities of the defense in criminal proceedings for the purpose of refuting suspicions includes the following elements: gathering and providing evidence which confirms the alibi confirmed involvement in the commission of a criminal offense of another person and carrying out verification of the legality of particular investigative actions, that have provided key evidence for suspicions.

Key words: defender, criminal procedural functions, denial suspicions (accusation), protection function.

Постановка проблеми. Пріоритети розвитку України як суверенної, демократичної, соціальної та правової держави в умовах радикальних змін, що відбуваються в усіх сферах життя сучасного суспільства, вимагають вирішення завдань зміцнення законності та правопорядку. В умовах реформування кримінального судочинства, пов'язаного з набуттям чинності Кримінального процесуального кодексу України 2012 р., яке функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і гарантує право особи на справедливий кримінальний суд, вимагає його побудови на основі чіткого розподілу основних процесуальних функцій.

Особливе місце у забезпеченні справедливого правосуддя, захисті прав і законних інтересів особи в кримінальному су-

дочинстві займає функція захисту, єдиним професійним суб'єктом виконання якої є адвокат. Однією із форм реалізації функції захисту є діяльність сторони захисту щодо спростування підозри (обвинувачення), яка недостатньо повно висвітлена у науковій літературі. У зв'язку з цим сьогодні актуальним є поглиблене дослідження правових, теоретичних та практичних проблем спростування підозри (обвинувачення), як однієї із форм реалізації кримінально-процесуальної функції захисту.

Суть розробленості проблеми. Дослідження окремих аспектів діяльності сторони захисту щодо спростування підозри (обвинувачення) проводилися такими вченими: О.Я. Баєвим, А.Н. Васильєвим, В.О. Образцовим, М.В. Салтевським, Г.О. Усатим, В.Ю. Шепитько та іншими.

Мета статті полягає у дослідженні правових, теоретичних та практичних проблем спростування підозри (обвинувачення), як однієї із форм реалізації кримінально-процесуальної функції захисту.

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та громадянина та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави в усіх складових життя суспільства, включаючи сферу кримінальної юстиції. Відповідно, теоретичне вивчення проблем забезпечення конституційного права на захист цілковито обумовлено завданням побудови правової держави, утвердження верховенства права та демократичних засад правосуддя.

Реалізація цього концептуального положення пов'язана з необхідністю відтворення у чинному кримінальному процесуальному законодавстві змісту конституційних гарантій та закріплення правових норм, присвячених захисту прав і свобод людини, оскільки лише формальне проголошення цих прав не буде дієвим без наявності правового механізму їх забезпечення. Забезпечення права на захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого та виправданого у кримінальному провадженні – це одна з найважливіших державних гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина, закріплених Конституцією України та міжнародними актами [1, с. 350].

У теорії кримінального процесу відсутня єдина думка про поняття кримінально-процесуальної функції. Але для характеристики процесуальних функцій важливим є те, що вони закріплені у законі як певні види, напрями процесуальної діяльності; виокремлюються з усієї процесуальної діяльності як основні, оскільки кожна з них безпосередньо пов'язана з реалізацією завдань кримінального провадження; здійснюються суб'єктами, які уповноважені здійснювати кримінальне провадження або мають у ньому процесуальний інтерес.

Ми дотримуємось думки, що кримінально-процесуальні функції – це виражені у законі основні напрями процесуальної діяльності, що здійснюються з метою реалізації завдань кримінального провадження суб'єктами, уповноваженими на ведення процесу або наділеними правами для активної участі у кримінальному провадженні для захисту своїх прав та законних інтересів [2, с. 17–18].

Л.Д. Удалова та В.В. Рожнова зазначають, що існують три основні функції: функція обвинувачення, функція захисту, функція вирішення кримінального провадження

по суті (правосуддя). Крім того, до інших кримінальних процесуальних функцій відносять: функцію розслідування, функція нагляду за дотриманням законності, функція кримінального переслідування, функція судового контролю, профілактичну функцію [3, с. 34–35].

Л.М. Лобойко відносить до кримінальних процесуальних функцій такі: функція обвинувачення (кримінального переслідування), функція захисту, функція правосуддя, допоміжна функція [4, с. 13–14].

М.С. Строгович пропонує виділити три основні процесуальні функції: правосуддя, обвинувачення і захисту [5, с. 189].

Основними їх справедливо називають тому, що вони завжди обов'язково виявляються в центральній стадії процесу – судовому розгляді, і розрізнення цих функцій визначає загальну побудову судового розгляду.

Підтримуючи думку про віднесення до основних процесуальних функцій – функцій правосуддя, обвинувачення та захисту, вважаємо за потрібне коротко розкрити їх зміст відповідно до чинного законодавства.

Так, функція правосуддя у кримінальному провадженні полягає у розгляді та вирішенні по суті правових конфліктів, що виникають у суспільному житті з приводу вчинення кримінальних правопорушень. Її зміст становить розгляд у судових засіданнях кримінальних проваджень і застосування встановлених законом видів покарань щодо осіб, які винні у вчиненні кримінальних правопорушень, або у виправданні невинних. Функція правосуддя належить до основних кримінально-процесуальних функцій і є підґрунтям такої засади кримінального провадження, як змагальність та низки інших засад кримінального провадження.

Правосуддя як функція судової влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними згідно із законом. У кримінальному провадженні правосуддя здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, присяжні в межах відповідних судових процедур [6, с. 96].

Функція обвинувачення – це заснована на законі процесуальна діяльність відповідних суб'єктів, яка спрямована на встановлення наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, формулювання обвинувачення в обвинувальному акті під час досудового розслідування та підтримання державного обвинувачення в суді.

Функція захисту є однією з основних кримінальних процесуальних функцій, яка виступає важливою складовою процесуальної форми, обов'язковим елементом

розв'язання правових спорів у кримінальному процесі, слугує противагою функції обвинувачення та є формою забезпечення прав і свобод в кримінальному судочинстві.

Усі зазначені процесуальні функції знаходяться у взаємозв'язку і певному співвідношенні, що свідчить про систему цих функцій. І, крім того, необхідно зазначити, що у будь-якої з наведених авторами кваліфікацій обов'язково є функція захисту, як одна з основних кримінально-процесуальних функцій. Вона є обов'язковим елементом розв'язання правових спорів у суді, слугує противагою функції обвинувачення. Без цієї функції не може повноцінно діяти система правосуддя. Неякісна реалізація завдань захисту становить пряму перешкоду встановленню істини, всебічному, повному і об'єктивному розгляду кримінальної справи, постановленню законного й обґрунтованого рішення. Функція захисту є формою забезпечення прав і свобод особи у кримінальному судочинстві [7, с. 3].

Функція захисту є похідною від функції обвинувачення. І хоча ці функції протилежні за своєю спрямованістю, вони суттєво впливають одна на одну.

Захист як особлива процесуальна функція – це діяльність, що протистоїть кримінальному переслідуванню та спрямована на спростування підозри (обвинувачення), обґрунтування невинуватості обвинуваченого чи меншої його винуватості, яка здійснюється за допомогою реалізації комплексу процесуальних прав, наданих законом підозрюваному, обвинуваченому, підсудному, засудженому, їх захисникові та законному представникові [8, с. 355].

Відповідно до положень кримінального процесуального законодавства України реалізація функції захисту починається з моменту набуття особою у кримінальному провадженні процесуального статусу обвинуваченого (з моменту повідомлення особи про підозру (ст. 276–279 КПК України) або затримання особи без ухвали слідчого судді у випадках, передбачених ст. 207–208 КПК України).

Право на захист у кримінальному судочинстві є одним з найважливіших інститутів який гарантує права і свободи особи. Його стабільність та життєздатність характеризує також рівень розвитку правової держави, демократії та культури суспільства.

За загальним правилом забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, виправданому, засудженому права на захист є системою засобів та способів, передбачених та не заборонених законом, виражених у сукупності процесуальних прав, використання та реалізація яких дає змогу учасникам кримінального провадження особисто

захищатися від підозри чи обвинувачення у вчиненні злочину, користатися юридичною допомогою захисника, та покладає на слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд обов'язок роз'яснити належні особам права та забезпечити їх право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного або призначеного захисника [1, с. 351].

Н. Литвин зазначає, що право на захист у кримінальному провадженні може реалізуватися у вигляді самозахисту самим підозрюваним, обвинуваченим, виправданим, засудженим за допомогою наданих йому процесуальних прав, закріплених у законі, обсяг і зміст яких залежить від процесуального статусу особи та стадії кримінального провадження, на який вони можуть бути реалізовані.

Щодо іншої форми захисту, то вона реалізується шляхом залучення захисника-адвоката. Участь захисника в кримінальному провадженні є важливою процесуальною гарантією захисту прав та законних інтересів особи [1, с. 351]. Його діяльність має соціальний характер, оскільки будучи орієнтованою на спростування підозри (обвинувачення), встановлення обставин, які пом'якшують відповідальність підзахисного, запобігання порушення його конституційних прав, вона здійснюється лише в інтересах підозрюваного (обвинуваченого), а й в інтересах правосуддя [9, с. 59–63].

Процесуальне положення захисника в кримінальному провадженні – одна з найскладніших і найактуальніших проблем теорії і практики кримінального судочинства. Від правильного його застосування, відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства залежить вирішення багатьох конкретних питань, пов'язаних з участю захисника в кримінальному процесі, ефективного здійснення функцій захисту прав і свобод особи [10, с. 36].

Захисником у кримінальному процесі відповідно до ч. 2 ст. 45 КПК України може бути адвокат, відомості про якого внесені до Єдиного реєстру адвокатів України.

Відповідно до ч. 4 ст. 46 КПК України захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику.

Стосовно цього слушно зазначає Н. Литвин: «Залучення до справи захисника-адвоката, здійснення ним захисної діяльності шляхом використання професійних прав та виконання покладених обов'язків не звужує, не замінює процесуальних прав підзахисної особи та не унеможливує здійснювати її паралельно» [1, с. 351].

Л. Карабут слушно зазначає що основним напрямом кримінальної процесуальної функції захисту спростувати підозру (обвинувачення) або переконати суд у необхідності призначення меншого покарання ніж того вимагає сторона обвинувачення і навіть закон [11, 46].

Зміст функції захисту на думку Д.П. Письменного складається з такого:

- заперечення по суті підозри й обвинувачення загалом;
- заперечення окремих пунктів підозри і обвинувачення;
- заперечення кваліфікації кримінального правопорушення (злочину чи кримінального проступку);
- надання іншого тлумачення дій підзахисного, не заперечуючи обвинувачення;
- звернення уваги органів досудового розслідування, прокуратури і суду на обставини, що пом'якшують вину;
- наполягання на недостатності доказів, якими обґрунтовується обвинувачення [8, с. 14].

Виходячи з викладеного змісту функції захисту можна зробити висновок, що одним із напрямків діяльності сторони захисту, зокрема захисника, є діяльність щодо спростування підозри загалом або частково шляхом доведення реабілітуючи підстав. Зміст цього напрямку діяльності полягає в здійсненні адвокатом певних дій у межах визначених процесуальним законодавством.

Під реабілітуючими підставами вважаються такі, в силу яких особа визнається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення, добропорядною та реабілітованою, або які вказують, що кримінального правопорушення взагалі не було.

Сюди належать: відсутність події кримінального правопорушення, в діянні складу кримінального правопорушення, зокрема наявність необхідної оборони або крайньої необхідності; недосягнення особою до моменту вчинення суспільно небезпечного діяння віку, при досягненні якого можлива кримінальна відповідальність, а також коли не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді та вичерпані можливості їх отримати та коли набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння вчинене особою [12, с. 425].

Кримінальним процесуальним кодексом України передбачається такі підстави закриття кримінального провадження за реабілітуючими підставами:

- 1) встановлення відсутності події кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України);
- 2) встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України);

3) не встановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді та вичерпані можливості їх отримання (п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України);

4) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою (п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Ми вважаємо, що до реабілітуючих підстав вирішення кримінального провадження по суті які складають процесуальний зміст спростування підозри (обвинувачення) можна віднести тільки такі: встановлення відсутності події кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України); встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України); не встановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді та вичерпані можливості їх отримання (п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Спростування підозри загалом або частково може здійснюватись шляхом отримання виправдувальних доказів які спростовують підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Виправдувальними доказами є докази, які заперечують, спростовують підозру, встановлюють невинуватість або меншу винуватість підозрюваного (обвинуваченого), а також обставини що пом'якшують його відповідальність.

Як слушно зазначає О.В. Ряшко виправдувальні докази з'являються у матеріалах кримінального провадження не тільки в результаті дій сторони захисту, а органи досудового розслідування, які виконують функції кримінального переслідування, збирають і представляють суду лише обвинувальні докази. Доведення обвинувачення неможливо без перевірки та спростування версій, які суперечать обвинуваченню. Слідчий зобов'язаний перевірити та оцінити всі докази, на які посилається підозрюваний та його захисник [13, с. 368].

Ми вважаємо, що основним суб'єктом представлення виправдувальних доказів все ж таки залишається сторона захисту. Так, відповідно до ст. 47 КПК України захисник зобов'язаний використовувати засоби захисту з метою забезпечення дотримання прав, свобод та законних інтересів підозрюваного (обвинуваченого) та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного (обвинуваченого) [14, с. 21].

Законом встановлено, що збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим у порядку, передбаченому КПК України. Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та

отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України, а сторона захисту, потерпілий здійснюють збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, ініціювання проведення слідчих (розшукових дій), негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. Ініціювання стороною захисту проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому ст. 220 КПК України.

Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді відповідно до ст. 93 КПК України [14, с. 21].

Важливим кроком у напрямі удосконалення діяльності захисника в процесі доказування (зокрема щодо спростування підозри) є існування норм Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», які розширили права захисника у збиранні відомостей про факти, що можуть бути використанні як докази, застосуванні технічних засобів фіксації процесуальних дій, в яких він бере участь, а також ходу судового засідання в порядку, передбаченому законом [15].

Висновки. Отже, на нашу думку, діяльність захисника у кримінальному провадженні щодо спростування підозри охоплює три основні напрями:

1) збирання та подання у передбаченому законом порядку доказів, що підтверджують алібі підозрюваної (обвинуваченої) особи;

2) збирання та подання у передбаченому законом порядку доказів, що підтверджують причетність до вчинення кримінального правопорушення іншої особи;

3) проведення перевірки законності проведення окремих слідчих (розшукових) чи процесуальних дій, під час яких були отриманні ключові докази для підозри чи об-

винування особи, встановлення окремих процесуальних порушень і надання доказів для визнання цих дій недійсними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Функція захисту за новим КПК України та її реалізація на стадії виконання вироку / Н. Литвин // Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична. – 2014. – Вип. 59. – С. 350–355 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vlnu_yu_2014_59_50.pdf.
2. Кримінальний процес : підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін. ; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
3. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 544 с.
4. Лобойко Л.М. Кримінальний процес : підручник / Л.М. Лобойко. – К. : Істина, 2014. – 432 с.
5. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса: В 2-х т. / М.С. Строгович. – М. : «Наука», 1968. – Т. I. – 524 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар : у 2 т. / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдольта ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.
7. Функція захисту в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / П.М. Маланчук ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2008. – 19 с.
8. Функція обвинувачення та захисту за новим КПК України / Д.П. Письменний // Право і суспільств. – 2013. – № 6-2. – С. 353–358.
9. Капліна О. Проблеми забезпечення адекватності тлумачення частини 4 статті 61 кримінально-процесуального кодексу України при усуненні захисника від участі у кримінальній справі / О. Капліна // Юридична Україна. – № 8. – 2005. – С. 59–63.
10. Кухарук Ю.О. Відвід захисника від участі у кримінальній справі в кримінальному процесі України : монографія / Ю.О. Кухарук. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 148 с.
11. Система кримінальних процесуальних функцій / Л. Карабут // Національний юридический журнал : теория и практика. – 2014. – С. 44–47.
12. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / В.М. Тертишник. – К. : Алерта, 2014. – 786 с.
13. Значення та використання обвинувальних і виправдувальних доказів у кримінальному процесі / О.В. Ряшко // Науковий вісник. – 2014. – № 2. – С. 367–373.
14. Захисник як суб'єкт доказування в судових стадіях кримінального процесу / А.О. Ляш // Адвокат. – 2012. – № 10(45). – С. 19–21.
15. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI // Голос України. – 2012. – 14 серпня.